

ΜΙΚΡΟ ΛΕΞΙΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

Απομνημονεύματα : λογοτεχνικό είδος όπου αναπλάθονται από μνήμης εμπειρίες και σημαντικά γεγονότα που έζησε και μαρτυρεί ο συγγραφέας

Αυτοβιογραφία : αφηγηματικό κείμενο στο οποίο ο συγγραφέας εκθέτει τα γεγονότα της ζωής του, γράφει ο ίδιος τη βιογραφία του. Αποτελεί πηγή σημαντικών πληροφοριών για την εποχή του αυτοβιογραφούμενου.

Δημοτικισμός: το αίτημα και ο αγώνας για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας στη λογοτεχνία και γενικότερα στην εκπαίδευση και στην επιστήμη.

Διαφωτισμός: η πνευματική κίνηση που εκδηλώθηκε στην Ευρώπη τον 17ο και 18ο αιώνα και πυροδότησε τις εξελίξεις στην τέχνη, τη φιλοσοφία και την πολιτική σκέψη. Οι διαφωτιστές πίστευαν στη δύναμη του «ορθού λόγου», χάρη στην οποία ο άνθρωπος κατανοεί το σύμπαν και τη θέση του μέσα στον κόσμο.

Διήγημα: αφηγηματικό λογοτεχνικό είδος συντομότερο σε σχέση με το μυθιστόρημα που μπορεί να εκθέτει μια επινοημένη (πλαστή) ιστορία που παρουσιάζεται ως πραγματική ή να αποτελείται από σύντομα περιστατικά που συνθέτουν μια κατάσταση φανταστική ή πραγματική. Το παραδοσιακό διήγημα δίνει έμφαση σε ένα γεγονός (θέμα) και παρουσιάζει οικονομία στα μέσα που χρησιμοποιεί. Σημαντικοί διηγηματογράφοι :Γ.Βιζυηνός, Αλ. Παπαδιαμάντης, Αν. Καρκαβίτσας

Δοκίμιο: έργο του πεζού γραπτού λόγου περιορισμένο σε έκταση που εκφράζει συνήθως την προσωπική αντίληψη του γράφοντος πάνω σε ένα συγκεκριμένο θέμα. Ο όρος επινοήθηκε από τον Γάλλο συγγραφέα Μονταίν στα τέλη του 16ου αιώνα για να δηλώσει ότι τα έργα του ήταν δοκιμές (προσπάθειες) για να διατυπώσει τις προσωπικές του αντιλήψεις πάνω σε διάφορα θέματα. Το δοκίμιο στη συνέχεια καθιερώθηκε ως πεζογραφικό είδος.

Επτανησιακή Σχολή : λογοτεχνική Σχολή που ξεκινά πριν από το 1800 και συνεχίζεται περίπου ως τα τέλη του 19^{ου} αι. Κύριοι εκπρόσωποί της ο Διονύσιος Σολωμός , ο Ανδρέας Κάλβος , ο Ιάκωβος Πολυλάς , ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης , ο Λορέντζος Μαβίλης , ο Ανδρέας Λασκαράτος . Στα χαρακτηριστικά της εντάσσονται : η πατριδολατρία ,η αγάπη στη γυναίκα, η συμφωνία θεωρίας και πράξης , η καλλιέργεια της δημοτικής γλώσσας και η έμφαση στη μορφή του λογοτεχνικού έργου.

Εσωτερικός μονόλογος: τεχνική με την οποία ο συγγραφέας εκφράζει τον εσωτερικό του κόσμο και τις διάφορες καταστάσεις που περνούν «εσωτερικά» μέσα του. Στη δεκαετία του 30 στην Ελλάδα η «Σχολή του εσωτερικού μονολόγου» εκπροσωπήθηκε από νέους και καλλιεργημένους λογοτέχνες (Αλκιβιάδης Γιαννόπουλος, Γιώργος Δέλιος, Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, Πέτρος Σπανδωνίδης κ.ά.) που παρακολουθούν τα πνευματικά ρεύματα της Δύσης και συνεργάζονται με το περιοδικό της Θεσσαλονίκης Μακεδονικές Ημέρες.

Ηθογραφικό (διήγημα): περιγράφει την ελληνική ύπαιθρο, το ελληνικό χωρίο και τους απλοϊκούς κατοίκους του. Εισηγητής του ηθογραφικού διηγήματος στη Νεοελληνική Λογοτεχνία είναι ο Γεώργιος Βιζυηνός.

Ιστορικό μυθιστόρημα: μυθιστόρημα όπου τα γεγονότα, οι χαρακτήρες και η εξέλιξη τοποθετούνται στο παρελθόν. Στα περισσότερα ιστορικά μυθιστορήματα τα κύρια πρόσωπα είναι συνήθως πλαστά, ενώ οι ιστορικές μορφές παίζουν μικρότερο ρόλο.

Κλασικισμός: το κίνημα του κλασικισμού βασίζεται στον ορθολογισμό, όπως και ο διαφωτισμός, του οποίου αποτελεί συνέχεια. Ο κλασικισμός βασίζεται στη λογική οργάνωση της καλλιτεχνικής έκφρασης και στις αξίες της κλασικής παράδοσης: τάξη και μέτρο, αρμονία, συμμετρία, σταθερότητα και συνοχή του κόσμου.

Κοινωνικό διήγημα ή μυθιστόρημα - κοινωνική ποίηση: όταν αναφέρεται στα κοινωνικά προβλήματα.

Κρητική Λογοτεχνία : η λογοτεχνία που άκμασε το 16^ο και 17^ο αι. [1570-1669] στην Κρήτη. Το είδος που καλλιεργήθηκε περισσότερο υπήρξε το θέατρο. Εκπρόσωποι : Γεώργιος Χορτάσης , Μ.Α. Φόσκολος , και Βιτσέντζος Κορνάρος ,που έγραψε τον περίφημο Ερωτόκριτο.

Μοντερνισμός ή νεοτερικότητα: εμφανίστηκε τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα αμφισβητώντας τις παραδοσιακές αισθητικές αξίες και επηρεάζοντας όλες τις μορφές της τέχνης με εκπροσώπους στην ποίηση τον Γάλλο Αρθούρο Ρεμπώ, τον Βρετανό Θ. Σ. Έλιοτ, τον Αμερικανό Έζρα Πάουντ και τον Ιρλανδό Γέητς και στην πεζογραφία τον Γάλλο Αντρέ Ζιντ, την Αγγλίδα Βιρτζίνια Γουλφ και τον διάσημο για το έργο του Οδυσσέας(Ulysses) Ιρλανδό Τζέιμς Τζόις. Τα βασικά χαρακτηριστικά του μοντερνισμού είναι κυρίως η διάλυση της παραδοσιακής μορφής, η κατάρρευση της ομοιοκαταληξίας και του μέτρου, οι παράξενοι συνδυασμοί λέξεων, η υπαινικτική χρήση της γλώσσας.

Μέτρο : ο ρυθμός ενός στίχου , ή γενικότερα ενός ποιήματος . Ο ρυθμός αυτός σχηματίζεται με την εναλλαγή τονισμένων και άτονων συλλαβών και δημιουργεί ένα αίσθημα ηχητικής αρμονίας.

Μυθιστόρημα - μυθιστορία: πρόκειται για το σύνθετο εκείνο λογοτεχνικό είδος που καθρεφτίζει την ιστορία και την κοινωνία καθώς ξετυλίγεται μέσα από πολλά επινοημένα επεισόδια. Με την κλασική του έννοια το μυθιστόρημα πρέπει να διαθέτει οργάνωση της χρονικής ακολουθίας (μια ιστορία με αρχή, μέση και τέλος), αιτιακή συσχέτιση των γεγονότων (πλοκή), ανάπτυξη χαρακτήρων, σκηνικό, ατμόσφαιρα και αναγωγή των εξιστορούμενων περιστατικών σε επίπεδο διαχρονικό και οικουμενικό. Όταν μιλάμε για μυθιστόρημα πρέπει να θυμόμαστε ότι πρόκειται για ένα λογοτεχνικό είδος που εξελίσσεται διαρκώς.

Νατουραλισμός: λογοτεχνικό ρεύμα που εμφανίστηκε τον 19ο αι. στη Γαλλία με τον Εμίλ Ζολά και υπερτονίζει τις άσχημες πλευρές της ζωής. Οι νατουραλιστές επιμένουν στη φωτογραφική απόδοση της πραγματικότητας, στη λεπτομέρεια της περιγραφής και στη σχολαστική ανάλυση. Τα θέματά τους κυρίως είναι η διαφθορά και οι απάνθρωπες συνθήκες ζωής.

Νουβέλα : αφήγηση σε πεζό λόγο , μεγαλύτερη και πιο σύνθετη από το διήγημα και μικρότερη και απλούστερη από το μυθιστόρημα

Λυρικά (δημοτικά) ή απλώς τραγούδια: εκείνα που τον πυρήνα και την ουσία τους αποτελεί η έκφραση του συναίσθηματος (χαρά, λύπη, αγάπη, μίσος, θαυμασμός).

Παραλλαγές: διαφορετικές μορφές του ίδιου (δημοτικού) τραγουδιού.

Παραλογές: δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται σε όλες σχεδόν τις περιπέτειες της ανθρώπινης ζωής και ειδικότερα στις δραματικές. Οι υποθέσεις των παραλογών προέρχονται από αρχαίους μύθους, νεότερες παραδόσεις, δραματικά κοινωνικά περιστατικά ή είναι εντελώς πλαστές. Πρόκειται για τα τεχνικότερα τραγούδια και χαρακτηρίζονται από τη δραματική τους μορφή (τέλειος μύθος, υπερφυσικό στοιχείο, διάλογοι, περιπέτειες και αναγνώσεις, λύση άλλοτε ευτυχής, άλλοτε θλιβερή).

Παρνασσισμός: λογοτεχνικό κίνημα που γεννήθηκε στη Γαλλία στα μέσα του 19ου αιώνα και απορρίπτει την τεχνοτροπία του ρομαντισμού ενώ στηρίζεται στην κλασική παράδοση. Στην Ελλάδα παρνασσικά ποιήματα έγραψαν ο Παλαμάς, ο Δροσίνης, ο Βιζυηνός, ο Μαβίλης, ο Σικελιανός, ο Βάρναλης και κυρίως ο Γρυπάρης, οι οποίοι και εξέφρασαν το πατριωτικό συναίσθημα και τη λατρεία του κλασικού. Οι ποιητές αυτοί επεξεργάζονταν τους στίχους τους και φρόντιζαν την ομοιοκαταληξία.

«Πεζογράφημα»: «μικροαφήγηση», όρος που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον συγγραφέα Γιώργο Ιωάννου για να χαρακτηρίσει τα αφηγήματα της συλλογής του Για ένα φιλότιμο. Τα «πεζογραφήματα» βασίζονται κυρίως σε βιωματικό υλικό και στηρίζονται στη μνήμη και την παρατήρηση.

Προφορικός λαϊκός λόγος: τραγούδια, παροιμίες, παραδόσεις, μύθοι, παραμύθια που εκφράζουν την ψυχή του λαού.

Ρεαλισμός: το κίνημα που αναπτύσσεται στη Γαλλία από τα μέσα του 19ου αιώνα και συνδέεται με την ανάπτυξη των θετικών επιστημών. Οι ρεαλιστές πιστεύουν στην επιστήμη και υποτάσσονται στα πραγματικά γεγονότα. Η λογοτεχνία επομένως (κυρίως η πεζογραφία) εγκαταλείπει τη φαντασία και το συναίσθημα και υιοθετεί τη μέθοδο των θετικών επιστημών: παρατηρεί δηλαδή και περιγράφει τα γεγονότα ώστε να αποδίδεται πιστά η πραγματικότητα.

Ρομαντισμός: καλλιτεχνικό ρεύμα που εμφανίστηκε στην Ευρώπη στα τέλη του 18ου - αρχές 19ου αιώνα ως αντίδραση στον κλασικισμό και πήρε διαφορετική μορφή σε κάθε χώρα. Στην Ελλάδα εμφανίστηκε σχεδόν την ίδια

εποχή που επικράτησε στη Γαλλία και κυριάρχησε στην ελληνική ποίηση για πενήντα ολόκληρα χρόνια. Οι ρομαντικοί κηρύσσουν την επιστροφή στις ρίζες των λαϊκών πολιτισμών. Αντί να μιμούνται δηλαδή τον Όμηρο και τους αρχαίους τραγικούς τώρα οι συγγραφείς επιδιώκουν να έχουν πρότυπο τον Σαίξπηρ και τον Βύρωνα. Οι ρομαντικοί προβάλλουν το ατομικό «εγώ» και αναζητούν το «ιδανικό» μέσα από την προσωπική περιπέτεια. Αγαπημένα θέματα των ρομαντικών είναι η φύση, το θρησκευτικό συναίσθημα, ο έρωτας και ο θάνατος. Στο λεξιλόγιό τους οι ρομαντικοί συχνά χρησιμοποιούν τις λέξεις μελαγχολία, αγωνία, πάθος.

Σονέτο: είδος ποιήματος με 2 τετράστιχες και 2 τρίστιχες στροφές γραμμένες συνήθως σε ιαμβικό 15σλλαβο. Κυριότεροι εκπρόσωποι του είδους αυτού, που μας ήρθε από την Ιταλία, είναι ο Ι.Γρυπάρης και ο Λ.Μαβίλης.

Συμβολισμός: ως λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό ρεύμα γεννήθηκε και αυτός στη Γαλλία την ίδια εποχή με στόχο να εκφράσει τον άνθρωπο, τις ιδέες του και την πορεία του κόσμου σε υψηλότερες σφαίρες. Τον συμβολισμό χαρακτηρίζει η μουσικότητα και η υποβλητικότητα του στίχου. Πέρα από την πραγματικότητα που μπορούμε να περιγράψουμε, υπάρχει μια άλλη αλήθεια, πιο δυνατή, που αναδύεται μέσα από τα σύμβολα [λέξεις που χρησιμοποιούνται όχι με την κυριολεκτική τους σημασία, αλλά ως ερέθισμα για να σχηματιστούν ιδέες και εντυπώσεις λιγότερο ή περισσότερο σχετικές με την κυριολεκτική σημασία] και την πλούσια φαντασία. Από τον συμβολισμό επηρεάστηκαν ποιητές όπως ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, ο Απόστολος Μελαχροινός, ο Λάμπρος Πορφύρας, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου.

Συνειδησιακή ροή: ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε από Άγγλους κριτικούς για να χαρακτηρίσει την τεχνική που απεικονίζει τις σκέψεις που ρέουν χωρίς φανερό λογικό ειρμό, όπως στο έργο του Προυστ, του Τζόις ή του Φόκνερ.

Σχολή: το σύνολο των καλλιτεχνών που παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά τόσο στα θέματα με τα οποία ασχολούνται όσο και την τεχνοτροπία.

Υπαρξισμός: σημαντικό πνευματικό ρεύμα από τα κυριότερα του 20ού αιώνα, που επηρέασε τη σκέψη και τη λογοτεχνία της Ευρώπης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Ο υπαρξισμός αναπτύχθηκε σε διαφορετικές κατευθύνσεις που κοινό σημείο τους ήταν η προβολή της απαισιόδοξης άποψης για την ύπαρξη και τη ζωή του ανθρώπου και για την κατάκτηση της απόλυτης ελευθερίας του. Κύριοι εκπρόσωποι του υπαρξισμού ήταν οι Γάλλοι συγγραφείς Ζαν-Πωλ Σαρτρ (1905-1980) και Αλμπέρ Καμύ (1913-1960) που διοχέτευσαν την υπαρξιακή φιλοσοφική σκέψη σε αφηγηματικά, θεατρικά και δοκιμιακά έργα με μεγάλη απήχηση στο κοινό.

Υπερρεαλισμός: υπήρξε μεγάλο κίνημα που αγκάλιασε όλες τις τέχνες και εμφανίστηκε το 1924 επηρεασμένο από την ψυχανάλυση, με αρχηγό τον Γάλλο Αντρέ Μπρετόν και εκπροσώπους τους Πωλ Ελυάρ και Λουί Αραγκόν. Τους υπερρεαλιστές δεν τους απασχολεί η αληθοφάνεια αλλά το όνειρο, η φαντασία, το ασυνείδητο.

Ύφος [γραφής]: ο ιδιαίτερος εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας εκφράζει τον ψυχικό του κόσμο, όπως είναι η επιλογή του προσώπου [γ' ή α'], η συντακτική οργάνωση του λόγου [παράταξη, υπόταξη, επανάληψη], ο διάλογος, ο ευθύς λόγος, οι σύντομες φράσεις, οι λεκτικές επιλογές [λόγιες ή λαϊκές λέξεις], τα σχήματα λόγου. Το ύφος μπορεί να χαρακτηριστεί ως: απλό, λιτό, παραστατικό, γλαφυρό [ζωντανό, με εκφραστικό πλούτο], ειρωνικό, μεγαλόπρεπο, εξομολογητικό, νοσταλγικό, ηρωικό κ.ά.

Χρονογράφημα: πεζό κείμενο δημοσιογραφικού χαρακτήρα, γραμμένο με λογοτεχνικό τρόπο. Αντικείμενό του είναι η εξέταση επίκαιρων θεμάτων με εύθυμη, γλαφυρή και απλή γραφή.

Πηγή: παιδαγωγικό ινστιτούτο, ιστορία νεοελληνικής λογοτεχνίας

επιμέλεια : Κ.Χαλέπη